

A nyelvészetről – egyes szám, első személyben II. Szerkesztette Kontra Miklós és Bakró Marianne. Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Szeged. 2009. 224 lap

Az előző kötetben annak idején nem szerepelt kötetsszám, minthogy a szerkesztőknek – amint írják (Előszó, 7) – eszükbe sem jutott, hogy folytatása lesz kiadványuknak (Bakró–Kontra 1991), amelyben annak idején harminc magyar nyelvész válaszolt hat kérdésre, a mostani kötetben huszonegy, olyanok, akik nem feltétlenül Magyarországon élnek. Kiválasztásukról nem esik szó, mindössze az tudható, hogy „a hazai nyelvtudomány bármely intézményétől, bizottságától, társaságától független” a szerkesztők vállalkozása, és hogy „1946-ban vagy az előtt született magyar nyelvész” lett válasza kérvé, továbbá hogy néhányan nem vállalkoztak a munkára.

Az első kérdés – „Mitől nyelvész a nyelvész?” – mondhatni egységes választ kapott most is, a pályatársak nem említenek semmi olyan emberi-tudósi tulajdonságot, amellyel eltérően lehetni jellemezni a nyelvtudóst a más tudományok művelőitől. Van, aki finomítandónak gondolja a kérdésben szereplő fogalmat: más a „nyelvész”, más a „nyelvtudós” (138; a továbbiakban is csupán a lapszámokkal hivatkozom, és a kötet nyelvészeit nem nevezem meg – tájékozódjék maga az olvasó). Akad utalás a nyelvész egyéniségére (17), és olyan válasz is van, amely saját szakterületének jellegéből igyekszik valami egyedit kibontani (121–2). Megállapíthatjuk – Károly Sándorral (1991: 113) egyetértve –, hogy a nyelvészeknek nincsenek olyan egyéniségjegyeik, amelyek jellemeznék őket.

A második kérdésre beérkezett válaszok tág teret nyitottak a kollégáknak életsors-alakulásuk elmondására, ugyanis a kérdés a nyelvesszé válás módját tudakolta. Többeknek az érdeklődése már az alsófokú iskolákban (41, 50, 83, 162–3) keletkezett, vagy a gimnáziumban (10, 52, 99, 153). Mások az egyetemen találkoztak először a nyelvészettel (106), esetleg ott sem: „Mélyebb elméleti ismereteket, valódi[,] rendszeres nyelvészképzést nem kaptunk” (195). Természetes a legtöbb az egyetemen kiemelkedő tanáregyéniségekre való emlékezés, de ezek mellett is olvasható más: „az egyetemen a nyelvészet egyáltalán nem érintett meg” (122). A nyelvesszé válás néha a szülők sugallták (90, 182, 187), de a családi háttér némelykor a foglalkozást kolduspályának tartotta, amelyből nem lehet megélni (9, 62, 90). Hazánk korabeli társadalmi és politikai viszonyai nemritkán a (koldus)pályára jutást is megnehezítették. Már az egyetemre jutásnál hátrányt jelentett a család társadalmi helyzete az úgynevezett szocializmus különböző szakaszaiban: egy Horthy-katonatiszt apa (41) vagy az úgynevezett egyéb származás E betűs jele az iratokban (33) gyakran kizárta az egyetemi felvételt. (Engedtettsék meg megjegyezni, hogy a recensens neve mellett is ott volt 1960-ban ez a betű, amelyiknél csupán az osztályidegenség X-e volt rosszabb.) A pályára kerülteknek is nemritkán akadályt jelentett a politikai megítélés. Adjunktusi kinevezéshez fontosabb volt a MSZMP tagkönyve, mint az egyetemi doktori disszertáció (93), másutt „a derék párttagok taggyűlésnek nevezett, többé-kevésbé rendszeres ájtatosságai” kapcsán említődik az egzisztenciális biztonság, illetőleg a munkahelyi megtűrtség (176–7) vagy „megbélyegzettség” (66). A szakmai titulusok (kandidátusi,

tudományok doktora) megszerzésének illetén (politikai) vagy egyéb (személyi) okok miatti nehezebb elérésére is akad utalás (93, 168), általános azonban – és idevehető a Bolla 2005–2006 kötet hetvenkét nyelvészének önvallomása –, hogy effélékről alig esik szó (168) (vö. Büky 2006: 241). Hasonlóképpen a pályatársak személyének esetleg kedvezőtlennek tartható vonásairól is meglehetősen ritkán (73, 93). Az oktatási intézményekben dolgozók meg-megemlítik, hogy a tanítással, esetleg a valamely oktatási egység vezetésével kapcsolatos munkájuk nehezítette elmélyülésüket a tudományban (93, 153, 164), valamint előkerül az intézeti kutatók előnye is ebben a tekintetben, amely a tudományos fokozatok megszerzéséhez is előbb vezethet(ett) (166).

Hosszasan lehetne sorolni azokat a nyelvészeket, akiket a nyelvészválasztás folyamatában nagy hatásúnak, tudományos munkásságukban követendőnek tartanak, és tanári-emberi tevékenységükért hálával adóznak. A könyv névmutatója (211–8) azonban némiképpen erről is tájékoztat az előfordulások alapján: Antal László 13, Bárczi Géza 20 körül, Benkő Loránd 11; Bolla Kálmán 6, Noam Chomsky 12 körül, Fónagy Iván 12 körül; Hadrovics László 8, Herman József 12 körül, Kálmán Béla 11; Károly Sándor 2, Kiefer Ferenc 7, Knieszsa István 11, Laziczus Gyula 12; Lotz János 8, Lőrincze Lajos 9, Pais Dezső 14, Szépe György 15 körül. Még ha egyesek egy válaszban többször is szerepelnek, bizonyos kép így is kirajzolódik, amely nem feltétlenül mutatja, hogy a példaképek közé mindenki érdeme szerint került, hiszen – mint Károly Sándor – nem mindenki munkálkodott egyetemen, így nem került kapcsolatba fiatalokkal, így egyszer Károly Sándor is megemlíttetik munkái ismeretében (102), a kolozsvári egyetemen pedig vendégtanár gyanánt volt nagy hatással egy kollégára (159). A többször említettek némelyikének egy válaszban van számos előfordulása, illetőleg méltatása (Bárczi Géza: 163–7; Szépe György: 19–23; Herman József: 88–90). Csaknem minden második nyelvész kitér Antal Lászlóra, pontosabban arra, hogy „lelkes”, „csontvárys valószínűtlenséggel” suhanó előadásaiból, munkáiból ismerte meg a strukturalizmust (41, 44, 102; 110, 122, 172; 184, 195). Ugyanakkor a strukturalizmus és Antal magyar nyelvészeti felkészültségének néminemű bírálata is föllelhető vele kapcsolatban (35, 110, 168, 172), ellenben Antalnak a nyelvészettől elütő, meglehetősen más vonatkozású tevékenysége – „A személyes vonzerejének segítségével hallgatóságában bizalmat keltő és így bizalmas információkhoz jutó oktató, aki ki tudja, milyen »árucserében« értékesíti ezeket megbízóinál saját további hasznára, akkoriban sem tartozott a követendő erkölcsi példák közé” – másutt olvasható (l. Kenesei 2009: 349). Megjegyzendő: van, aki a strukturalizmustól annak bizonyos merevsége miatt idegenkedik (110); úgy látszik a magyar nyelvészek a szakmai munkásság bírálatakor a „merev” minősítést alkalmazzák mint (legerősebb?) elutasítást, például Deme László ezt mondja Gomboczra, Laziczusra, Csűryre, hasonlóképpen: Elekfi László Demével kapcsolatban írja ezt (l. Büky 2002: 130–1).

A harmadik kérdésre – „Mely intézményekben talált kedvező körülményeket [...]?” – írt válaszokban meg-megmutatkozik a jó hazai szakmai közösségek mellett (A MTA Nyelvtudományi Intézete: 22, főiskolai tanszék: 34, egyetemi tanszék: 83, 108, 119) a külföldi intézmények kedvező világának ecsetelése, még ha csupán rövidebb idejű kint tartózkodásról is van szó: 43, 66, 86–7; 95, 109, 118. Szóba kerül a tanári munka némelykor túlságosan szerteágazó szálaival való küszködés is (93, 155, 200). A különféle szakmai, személyi vagy politikai okokból fakadó, a pályára gyakorolt kedvezőtlen hatás főntebb már részben szerepelt (70, 93, 150, 168, 177).

Az egyéni nyelvészeti nézetek alakulásáról szólt a negyedik kérdés. A válaszokban ritkábban olvasható, hogy gyökeresen, lényegesen nem változtak (25, 69, 149, 182), mások két-három lépést is föl tudnak sorolni pályájuk útján (44, 111, 140, 168), a többség jobbra szakmai munkásságának állomásaival szemlélteti nézeteit. Teljesen elütő nézetet vagy nézetrendszert alig találhatni (talán ilyen a káoszelméletre, a határozatlansági relációra utalás: 45, 183), mondhatjuk, hogy az újgrammatikus iskola hazai érvényesülési szálai mellett alakultak a nézetek (l. például budapesti iskola: 156, 192), illetőleg a 20. század utolsó harmadában megjelenő strukturalizmus (és lecsapódásai) mellett, amint főntebb szóba került már. A nyelvészeti nézetek alakulása kapcsán észrevehető,

hogy a szociolingvisztika, a változásvizsgálat és a kognitív szemlélet érvényesíthetőségének divatja vonzó még a magát kifejezetten konzervatívnak tartó pályatársak közt is (14–5, 111–2, 141 és részben 173).

Az ötödik kérdés a nagy egyéniségek hatásáról érdeklődött. A válaszok részben megegyeznek a nyelvesszé válásról mondottakról, hiszen többnyire a nagy egyéniségek már akkor hatottak. Némelykor azonban már jócskán a tanulóévek után is van befolyása a nagy egyéniségnek tartott elődöknek vagy éppen tanítványnak (36, 131, 141, 153). Egészen kivételes K. Gödel, A. Einstein, E. Husserl, W. Heisenberg, M. Heidegger, W. Mozart, H. Rembrandt és mások említése (183, 191), nyilvánvaló, hogy az egyetemes műveltség bizonyos szintű ismerete minden szakterület műveléséhez elengedhetetlen. Jellemző, hogy épp a nemcsak nyelvészt soroló egyik kolléga egyébként „Nem tudom” választ ír (191). Természetesen lehetséges: a válaszadók kizárólag a nyelvészetre gondoltak, és ez voltaképpen, ha érthető is, nem természetes. A kivételek egyike az a válasz, amely nem tud megnevezni olyan személyt, aki mestere lett volna (207).

Az utolsó kérdés a magyar nyelvészetre ható irányzatok felől érdeklődött. A szociológia (15, 135), a különféle kognitív felfogású vizsgálati irányok és (a szerzők zsargonját használva) „költőjeles lingvisztikák”, határterületi vizsgálatok (30, 90, 116) mutatkoznak újként, továbbá a „generatív/transzformációs grammatika kezdetben oly ígéretesnek tartott tételei” (50) kapcsán ezek elutasítása (47, 172), mindezek mellett némi trivialitás is megtalálható (37–8, 47), és akad bizonyos kétség és semlegesség (97, 102); van a 17. századtól induló áttekintés is (75) erre a – Károly Sándor (1991: 119) kifejezésével – tipikus vizsgakérdésre.

A kötetben névmutató (211–8) és tárgymutató (219–23) segíti az eligazodást.

A kiadvány bizonyos szeplőket visel magán. Az egyes szerzők nyelvhasználata kevéssé választékos: *negatív válasz* (7), *vízió* (17), *buli* (40); *fölvállal ~ felvállal* (33, 134), *hobby* (193), *kommunikál* (20); *végülis* (194), *adott* (22, 53, 57, 58, 62, 111, 193); *egyfajta* (26, 40, 140), *sarkos* (90); *kaja* (50), *frász* (56), *projekt* (114), *nemzetközi kontextus* (115), *Kursz* (130); *jól érzem magam a bőrömben* (143), *kinézett magának tanársegédként* (18), *szerkesztett benyomást keltett* (20) stb. – Helyesírási és más pontatlanságok is mutatkoznak, ezekre néhány példa: *Strukturális Mondattan* (23); *Sztalinváros* (32); *finn-ugor* (64); *Nobel díjas* (89); *Magyar Értelmező Szótár* (65); a *mint-tel* kapcsolt állapothatározó előtt vessző van (140); *Leíró Hangtan* (177); *Budapesti Iskola* (192, a 156. lapon helyesen kis kezdőbetűs); *végülis* (194); stb. Külön említem a könyvcímbe lévő szerkezetet: *egyes szám, első személyben* (könyvtábla, 3, 7). Néhol apró tárgyi tévedés lelhető föl, például a *Kursz* (F. de Saussure: Cours de linguistique générale) nem 1969-ben, hanem 1967-ben (Gondolat, Budapest) jelent meg magyar fordításban (130); a 77. lapon a szerző saját életkorát pontatlanul viszonyítja (ugyanis ő 1920. III. 16-án, Benkő Loránd 1921. XII. 19-én született). – A névmutatóban több nevet hiába keres az olvasó (Bedy Rezső, Gánóczy Mihály, Kozák Lajos, Laky Dezső, Mikes Kelemen, Mozart, Rembrandt, M. Velenyák Zsófia és mások), feltehető: az összeállítás talán a szakmai szempontból fontos(nak vélt) személyeket listázta, ez pedig nem helyeselhető, minthogy az életpályák alakulását, a szakmai nézeteket nemritkán alakították a kimaradtak, akik többnyire tanítók és (középiskolai) tanárok, ám ez nem következetes, hiszen például szerepel Losonczy László (187) és Bánáti Nándorné (190).

Végzetül a nyelvészek: Balogh Lajos, Bánréti Zoltán, Békési Imre; Csúcs Sándor, Décsy Gyula (1925–2008), Fodor István; Kara György, Kassai Ilona, Keresztes László; Keszler Borbála, Kiss Jenő, Kiss Sándor; Klaudy Kinga, Kocsány Piroska, Mátai Mária; Nyomárkay István, Péntek János, Sebestyén Árpád; Szende Tamás, Szepe György és Varga László, végül is nekik köszönhető, hogy személyiségük bizonyos kitarulkozását a lingvista szakma saját okulására olvashatja most és abban a jövőben is, amikor már a személyi kapcsolatoktól, rangoktól és címektől, igazságérzettől vagy éppen ennek ellenkezőjétől függetlenül lehet látni a magyar nyelvtudománynak azt az időszakát, amelyben a huszonegy kutató és tanár működött, és amely korszak akkor már a magyar nyelv-

tudomány-történet 20–21. századi fordulójának éppúgy minden társadalmi, politikai meg emberi nemességgel és gyarlósággal teli szakasza lesz, mint az ekkortájt élt magyarság egészének. A szerkesztők érdeme – előző kötetüket is ideértve –, hogy erről bizonyossággyűjteményt hoztak létre.

Természetesen a pályatársak bemutatkozásainak emberi és szakmai jelentőségét érdemben méltatni a következő nyelvésznevezdek feladata lesz. Az is az ő meglátásuk szerint rögződik majd, hogy valóban „íróasztal mellett” kiagyalt „sémák”-on (171) alapuló kutatási módszer-e a „trafók” (51) nyelvtudománya, vagy a köz(nyelvész)szájon forgó mondás érvényesül – tudniillik „ami a generatív nyelvtenban jó, az nem új, ami benne új, az nem jó” – (51), hiszen többé-kevésbé az úgynevezett hagyományos – vagyis a 20. században sokszírmű virággá nyílt újgrammatikusság – és a strukturális megalapozottságú lingvisztika kettőssége köré csoportosulnak a nyelvészek (minden szám minden személyben).

SZAKIRODALOM

- Sz. Bakró-Nagy Marianne–Kontra Miklós 1991. *A nyelvészetről – egyes szám, első személyben* [I.] A Magyar Tudományos Akadémiai Nyelvtudományi Intézete, Budapest.
- Bolla Kálmán 2005–2006. *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 1–2. Új Mandátum Könyvkiadó, Zsigmond Király Főiskola.
- Büky László 2006. In: Bolla Kálmán [szerk.] 2005: *Magyar nyelvész pályaképek és önvallomások* 1. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, Zsigmond Király Főiskola. *Nyelvtudomány* II: 239–42.
- Büky László 2002. Deme László nyolcvanéves. *Magyar Nyelvőr* 126: 129–32.
- Károly Sándor 1991. Az életmű: töredék. In: Bakró–Kontra 1991: 113–9.
- Kenesei István 2006. Antal László igazgyöngyei és hamis ékszerei. In: *KB 120 – A titkos kötet – Nyelvészeti tanulmányok Bánréti Zoltán és Komlós András tiszteletére*. MTA Nyelvtudományi Intézet – Tinta Kiadó, Budapest, 337–52.

Büky László
SZTE BTK